

## نقش و جایگاه زن در مدیریت بهداشت روانی خانواده

سیده فاطمه کاظمی<sup>۱</sup>

### چکیده

این پژوهش با هدف بررسی نقش و جایگاه زن در مدیریت بهداشت روانی خانواده انجام شد. این تحقیق توصیفی-تحلیلی با شیوه کتابخانه‌ای و اسنادی با مطالعه قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع) صورت گرفت. آیات و روایات در خصوص بهداشت روانی در حیطه‌های خانوادگی و فردی و اجتماعی استخراج و دسته‌بندی شد و در نهایت با راهکارهای علمی در حوزه سلامت و بهداشت روانی در آیات قرآن مورد تطبیق قرار گرفت. با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان گفت ایمان زن نسبت به خداوند به عنوان یکی از عوامل اصلی در بهداشت و سلامت روان به شمار آید. زن می‌تواند با روشهای گوناگون مانند وجود صبر و بردباری در برابر درد و محرومیت، همچنین با رعایت عفاف و پاکدامنی زن برای حفظ استحکام خانواده، اطاعت از همسر و پوشاندن عیوب او و پاسخ به نیازهای طبیعی اعضای خانواده می‌تواند در مدیریت بهداشت روانی اعضای خانواده نقش موثری داشته باشد.

واژگان کلیدی: زن، بهداشت، روح، روان، خانواده.

---

<sup>۱</sup> طلبه سطح دو حوزه علمیه الزهرا خلخال.

## مقدمه

یکی از مهم ترین مسائل دین اسلام، توجه به بهداشت فردی و سلامتی است. بخشی از سلامت انسان وابسته به روان اوست، چراکه بهداشت روانی شرایطی را فراهم می‌آورد که عوامل مخرب روان بشر از بین برود. از جمله عوامل مخرب اصلی بهداشت روان انسان؛ ناامنی و منشأ آن از جمله احساس فقر، احساس ترس و اضطراب ناشی از احساس تنهایی و بی پناهی است. امروزه با وجود پیشرفتهای علمی چشمگیر که در زمینه های روانپزشکی و رواندرمانی به وجود آمده است، ملاحظه می‌شود که برخی از صاحب نظران برجسته بر نیاز به نقش، اهمیت و ضرورت دین در بهداشت روانی و روان درمانی تاکید فراوان داشته‌اند و عقیده دارند که اعتقادات مذهبی و توکل به خدا موجب تسکین و بهبودی سریعتر آلام و مشکلات روانی می‌شود. و زنان نیز در بستر خانواده موجب تقویت و ایجاد بهداشت روان هر یک از اعضای خانواده می‌شوند. با توجه به این سلامت روان و بهداشت روانی انسان نیز مورد تاکید دستورات دینی و سفارشات ائمه اطهار علیهم السلام می‌باشد. از این رو این پرسش مطرح می‌شود که نقش و جایگاه زنان در تامین و مدیریت بهداشت روانی خانواده چیست؟

در حوزه بهداشت روانی و تاثیر زنان بر آن نیز پژوهش هایی صورت گرفته است که از جمله آنها میتوان به موارد ذیل اشاره نمود: ۱- « تعیین نقش مشاوره خانواده در ارتقای سلامت روانی و اجتماعی افراد» از زینب نجفی است که در آن به آموزش مهارت‌های زندگی فردی-اجتماعی، کاهش و حذف مشکلات روان شناختی و موانع رشد، آموزش سازگاری، خودشناسی و محیط شناسی که در ارتقای سلامت روانی و اجتماعی افراد تاثیرگذار است پرداخته است. ۲- مقاله «سلامت روان، زیربنای بهداشت خانواده» نیز از رضا جوان و داوود نیکبخت و مصیب اسماعیلی است که در آن به راهکارهای نوینی در جهت سلامت خانواده پرداخته است. ۳- پژوهش « سلامت و بهداشت روان در اسلام» به نگارش فاطمه مرادی، ابراهیم رضایی و سید احمد رحیمی است که در آن به دیدگاه قرآن و منابع و متون دینی درباره بهداشت روانی پرداخته است. با توجه به منابع فوق، وجه امتیاز پژوهش حاضر با دیگر پژوهش ها پرداختن به تاثیر زنان در بهداشت روان خانواده است.

بنابراین هدف از این مطالعه، بررسی نقش و جایگاه زنان در مدیریت بهداشت روانی خانواده است که در آن پس از تعریف بهداشت روانی و خانواده، به بیان راهکارهایی برای دستیابی به

بهداشت روان و نقش زن پیامدهای آن اشاره می‌شود. در ضمن لازم به ذکر است که پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و از طریق مطالعات کتابخانه‌ای به دست آمده و نگاشته شده است.

## **۱- مفهوم شناسی**

نخست لازم است به بیان مفاهیم اصلی پرداخته شود.

### **۱-۱ مفهوم زن**

واژه زن در لغت به معنای نقیض مرد و مادینه انسان است. مطلق فردی از افراد اناث خواه منکوحه باشد و خواه غیرمنکوحه. در زبان عربی معادل واژه زن امراء است که به معنای مقابل مرد، مقابل رجل است.<sup>۱</sup> در اصطلاح زن به معنای انسان و ماده‌ای از نوع بشر است که به او مرأه، نساء، خاتون، بانو و زنان است و از آن جاکه معنای این واژه به سرعت به ذهن متبادر می‌شود، معنای دیگری برای آن بیان و مورد بررسی قرار نگرفته است.<sup>۲</sup>

### **۱-۲ بهداشت روانی**

در توضیح اصطلاح بهداشت روانی، ابتدا به معنای لغوی هر یک از واژه‌ها اشاره می‌نمائیم. بهداشت به معنای نیک‌گونه داشتن و تندرستی جسم و روح است. بنابراین، در معنای بهداشت روانی می‌توان چنین گفت که بهداشت عمومی است که درباره حفظ سلامتی روانی بحث می‌کند.<sup>۳</sup> سازمان جهانی بهداشت چنین تعریف کردند که بهداشت روانی در درون مفهوم کلی بهداشت جای می‌گیرد و بهداشت یعنی توانایی کامل برای ایفای نقش‌های اجتماعی و روانی و جسمی و بهداشت تنها بیماری یا عقب ماندگی نیست.<sup>۴</sup> بلکه بهداشت روانی به معنای رشد و شکوفایی، محبت و سازگاری و تعالی است.

از دیگر تعاریف بهداشت روانی این است که برخی آن را مجموعه‌ای از عوامل در پیشگیری از ایجاد یا پیشرفت روند وخامت اختلالات شناختی، احساسی و رفتاری در انسان است.<sup>۵</sup> اما در تعریف

---

<sup>۱</sup> دهخدا، لغت نامه، ج ۱، ص ۴۶۷۸.

<sup>۲</sup> بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، دانشنامه جهان اسلام، ج ۲، ص ۳۴۲.

<sup>۳</sup> عمید، فرهنگ عمید، ص ۴۶۱.

<sup>۴</sup> گنجی، بهداشت روانی، ص ۱۰.

<sup>۵</sup> شاملو، بهداشت روانی، ص ۱۸.

دیگر چنین آمده است که آگاهی به عوامل معنوی، مادی و انگیزه‌هایی است که ساز و کار سلامت فکر، وضع مثبت، اعتدال رفتار و کردار، پیشرفت معنوی و مادی انسان را فراهم می‌کنند.<sup>۱</sup>

در نتیجه ایجاد سلامتی، کنترل و پیشگیری بیماری‌های روانی، درمان به موقع آن‌ها و شناخت علل بیماری‌های روانی و بهداشت آن و سیستم‌های حمایتی اجتماعی و روانی را از اهداف آن می‌دانند.<sup>۲</sup> بنابراین آرامش و آسایش از مهم‌ترین اهداف بهداشت روانی انسان است که به واسطه تعادل و سلامت آن به دست می‌آید.

### ۳-۱ مفهوم خانواده

خانواده در لغت به معنای خاندان، اهل خانه، اهل بیت، خاندان، دودمان، اهل خانواده، زن و فرزند، فامیل است.<sup>۳</sup> در معنای اصطلاحی نیز خانواده، واحد اجتماعی نشئت گرفته از ازدواج یک زن و مرد است که فرزندان پدید آمده از آن‌ها، آن را تکمیل می‌کنند.<sup>۴</sup>

در تعریف اصطلاحی دیگر نیز: «خانواده، نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می‌گیرد و با تولید مثل، توسعه می‌یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم‌ترین عامل تکامل جامعه بشر است. از این رو، اسلام که برنامه‌ی تکامل انسان است برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت‌ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است.»<sup>۵</sup> برخی دیگر خانواده را کوچکترین واحد اجتماعی دانسته‌اند، که بر اساس ازدواج پدید می‌آید. در تعریف دیگر خانواده را متشکل از زن و مرد می‌دانند که دارای روابط جنسی پایا و مشخص هستند که در اثر تولید مثل و پرورش فرزندان گسترش می‌یابد.<sup>۶</sup>

از سویی دیگر زن و مرد با ازدواج خانواده‌ای را تشکیل می‌دهند که انواع نیازهای جنسی، عاطفی، معنوی و تعالی اخلاقی یکدیگر را تامین می‌کنند.<sup>۷</sup> رابطه به معنای پیوستگی و علاقه چیزی به چیز دیگر است. رابطه میان زن و شوهر که به واسطه ازدواج پدید می‌آید نیز از علاقه و دلبستگی

---

<sup>۱</sup> صانعی، بهداشت روان در اسلام، ص ۲۲.

<sup>۲</sup> شهیدی و حمدیه، اصول و مبانی بهداشت روانی، ص ۱۲.

<sup>۳</sup> عمید، فرهنگ نامه عمید، ص ۴۷۲.

<sup>۴</sup> عیسی زاده، آموزه‌های قرآنی، ص ۲۷.

<sup>۵</sup> محمدی ری‌شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۱۱.

<sup>۶</sup> بستان، جامعه‌شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی، صص ۵۳-۵۴.

<sup>۷</sup> مصباح یزدی، مشکات (اخلاق در قرآن)، صص ۵۵-۵۶.

نشأت می‌گیرد.<sup>۱</sup> با توجه به تعاریفی که از خانواده بیان شد، می‌توان به این مهم دست یافت که خانواده باید پایگاهی برای تامین نیازهای هریک از اعضای خانواده در زمینه های مختلف خصوصاً آرامش باشد.

## ۲- پیامدهای بهداشت روانی در قرآن

آنچه در بیان تاثیرات بهداشت روانی بر انسان می‌توان از قرآن بیان نمود در قالب چند ایه است که می‌توان آنها را به صورت تیتیر چنین بیان کرد:

۱- یکی از آثار بهداشت روان فرد رستگاری در آخرت اوست: «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ»<sup>۲</sup>؛ «روز جزا آن روزی است که مال و فرزندان سودی نمی‌بخشد و تنها آن کس که با سلامت روانی به نزد خدا آمده باشد این امر به خال او فایده خواهد داشت» و «قد افلح من زكيتها و قد خاب من دسبه»<sup>۳</sup>، «هرکس که جان خود را از انحراف پیراست رستگار شد و هر کس که آن را بیالود زبان کار شد.»

۲- بخشش دیگران نیز از جمله آثار و نتایج بهداشت روانی است: «لَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِ»<sup>۴</sup>؛ «آنان که اموال خود را برای خشنودی خدا و ثبات روانی خویش اتفاق می‌کنند».

۳- قرآن فلسفه ایمان و هدف آن را رشد عاطفی و عقلانی معرفی میکند و خلاف آن را قرین عقب افتادگی عاطفی و عقلانی می‌داند، «فليستجيبوا لي و ليؤمنوا بي لعلمهم يرشدون»<sup>۵</sup> «بندگان باید مرا اجابت کنند و به من ایمان بیاورند تا رشد یابند.» سرشت انسان الهی است لذا به پرستش خداوند نیاز دارد و این نیاز در طول زمان تغییر نمیکند نادیده گرفتن نیازهای سرشتی نیز به سلامت روانی آسیب می‌زند. از این رو فلسفه پرستش خدا پاسخ به یک نیاز سرشتی و حفظ و ارتقاء بهداشت روانی است: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ

<sup>۱</sup> دهخدا، لغت نامه، ج ۱، ص ۳۴۶۵.

<sup>۲</sup> سوره شعرا، آیه ۸۹.

<sup>۳</sup> سوره شمس، آیه ۱۰ و ۹.

<sup>۴</sup> سوره بقره، آیه ۲۶۵.

<sup>۵</sup> سوره بقره، آیه ۱۸۶.

پایگاه هشیارانه و آگاهانه و یک روش می ارادی و اختیاری در زندگی است که اگر انسان در مشکلات مسئله را صبورانه پیگیری بنماید تا ضمن حفظ سلامت و تعادل روحی - روانی خود رسیدن به اهداف برایش راحت تر حاصل میشود؛ چنان که امام علی (ع) می فرماید: «صبور باش، چراکه صبر شیرین فرجام و خجسته انجام است.»<sup>۱</sup>

در قرآن کریم بیش از صد مرتبه موضوع «صبر» مطرح و به آن توصیه و تأکید شده است. فراوانی تأکید به صبر در این کتاب راهنما بیانگر آن است که صبر از فضایل اخلاقی درجه دو و مکمل، نیست بلکه حاکی از اهمیت صبر و لزوم آن برای انسان در امور مادی و معنوی و دنیوی و اخروی است و بی شک بدون تمسک به صبر در هیچ امری توفیقی حاصل نمیشود؛ از این رو خداوند صبر را یکی از مهم ترین امور در زندگی دانسته و فرموده است و هر که شکیبایی ورزد و در گذرد، هر آینه آن از مهمترین کارهاست»<sup>۲</sup>

در نتیجه، با توجه به احادیث همه اعضای خانواده باید برای حفظ آرامش در خانه تلاش نماید اما از آن جا که زن عامل اصلی آرامش در خانه است، رفتار او خصوصاً صبرش در برابر تلخی دیگر اعضای خانواده ضروری است. بنابراین، صبر و بردباری از جمله مهارت های روانی است که انسان را در برابر مسائل و مشکلات مقاوم نموده و بهداشت روانی او را تضمین می نماید. از این رو صبوری زن در مقام همسری و مادری از مهم ترین نقش های او در ایجاد آرامش خانواده می باشد.

### ۳-۶ پوشاندن عیوب همسر

یکی دیگر از نقش های زن در مدیریت بهداشت روان خانواده پوشاندن عیب همسر است که در نهایت موجب احساس امنیت و آرامش شوهر می شود. البته پوشاندن عیوب از وظایف مشترک میان همسران است اما در این پژوهش از آن جهت که به نقش زن در بهداشت روان اشاره میشود که موجب آرامش خانواده خواهد بود. در نگاه قرآن مردان و زنان به عنوان لباس و پوشش نسبت به یکدیگر عنوان شده اند. «هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ»<sup>۳</sup>؛ همسران زنان لباس شما هستند و شما لباس آنها... « تعبیر لباس از زن و مرد در نقش همسری می رساند که از فواید پوشانیدن عیوب، وقار و آراستگی هر یک از همسران نسبت به دیگری است. این رابطه تنگاتنگ و متقابل در یک

<sup>۱</sup> تمیمی آمدی، غرالحکم و درر الکلم، ص ۱۳۹.

<sup>۲</sup> سوره سوری، آیه ۴۳.

<sup>۳</sup> سوره بقره، آیه ۱۸۷.

تشبیه خیلی ساده و کوتاه بیان شده است و نشان دهنده ارتباط صمیمانه و پر از دوستی دو همسر نسبت به هم است.

با توجه به آیه فوق چنین برداشت میشود که از جمله وظایف زن و مرد در خانواده پوشانیدن عیوب یکدیگر و کمک کردن به هم برای رشد و تعالی است. چنانکه اگر هریک از آنان عیب دیگری را در حضور دیگران بیان نماید، موجبات ناراحتی و عدم اطمینان را فراهم می‌نماید. از این رو، پوشاندن عیوب یکدیگر و حتی فرزندان موجب احساس آرامش در خانواده و مدیریت بهداشت روان می‌شود و این همان نکته مهمی است که در متون دینی بدان تاکید شده است.

### ۷-۳ پاسخ به نیازهای طبیعی خانواده

از جمله عواملی که سبب آرامش و بهداشت روان خانواده می‌شود، پاسخ دهی به نیازهای طبیعی همسر است. از جمله نیازهای مردان، نیاز به رابطه جنسی است که زنان موظف به پاسخ دادن به آن می‌باشند چنان که قرآن نیز می‌فرماید: «نَسَاؤُكُمْ حَرْثُ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنْتُمْ؛ زنان شما محل بدخشانی شما هستند پس هر زمان که بخواهید می‌توانید با آن‌ها آمیزش کنید.» لحن تعقیب گرایانه آیه شریفه بر تامین نیاز جنسی و کامروایی از رهگذر آمیزش با همسران در هر لحظه و هر جایی که احساس نیاز شود، همزمان مثل بودن و نیز نقش باثباتی همسران در اشباع جنسی شوهران را می‌رساند.

پیامبر اکرم (ص) در پاسخ به زنی فرمودند: به همه زنان اعلام کن و بگو: «إِنَّ حُسْنَ تَبَعْلٍ إِحْدَاكُنَّ لِرَوْحِهَا وَطَلَبِهَا مَرْضَاتِهِ وَاتِّبَاعِهَا مُوَافَقَتَهُ يَعْدِلُ ذَلِكَ كُلُّهُ»<sup>۱</sup> طبق فرمایش آن نبی گرامی، هر زنی که خوب شوهرداری، خانه‌داری، و بچه‌داری کند، خانه او خط مقدم جبهه می‌شود و ثواب جهاد دارد. خانمی که با انجام وظایف و با مهر و محبت، شوهرش را از دست خود راضی و خشنود نگاه دارد، ثواب کسی که در خط مقدم جبهه و در راه خدا جنگیده است را دارد. این امتیاز و پاداش در نظر گرفته شده برای زنان به جهت بیان اهمیت آن موضوع است.

بنابراین علاوه بر نیازهای جنسی، نیاز به عشق و محبت نیز از اهمیت بسیاری برخوردار است. در نتیجه می‌توان چنین بیان نمود که پاسخ به نیازهای طبیعی همسر و اعضای خانواده سبب

<sup>۱</sup> سوره بقره، آیه ۲۲۳.

<sup>۲</sup> الدر المنثور فی تفسیر المأثور، ج ۲، ص ۱۵۳.

برقراری و دوام آرامش میان زوجین و تقویت بهداشت روان خانواده می‌شود چنان که در همه آیات و روایات نیز به چنین مواردی تاکید شده است.

## نتیجه گیری

باتوجه به آنچه بیان شد، زن محور اصلی خانواده به حساب می‌آید و بهداشت روان خانواده نیز به واسطه آرامش و سلامت فکر، وضع مثبت، اعتدال رفتار و کردار، پیشرفت معنوی و مادی انسان پدید می‌آید. با توجه به اینکه زن در خانواده به نیازهای اصلی آن توجه ویژه دارد، مدیریت بهداشت روان نیز بر عهده زن بوده و به درستی میتواند در این حوزه نیز نقش موثری ایفا نماید.

مهمترین اصل اعتقادی در اسلام، اعتقاد به خدا و جهان دیگر است که سبب ترویج امید و نشاط در زندگی میشود. این اصل اعتقادی تامین کننده سلامت روحی و جسمی انسان است. پوچ دانستن دنیا و عدم اعتقاد به جهان دیگر سبب بروز انواع مشکلات روانی در انسان میشود. مقایسه زندگی دینداران با زندگی غیردینداران نشان میدهد که دینداران از سلامت بیشتری برخوردارند. با توجه به این که روح انسان بخشی از انسان است و تعالی انسان به این بخش بستگی دارد، لذا صرفاً از طریق مال و ثروت به دست نمی‌آید آرامش واقعی انسان بلکه از طریق ارتباط با خدا به دست می‌آید و ایمان به خداوند یادآور قدرت بی‌نهایت اوست که انسان را در حریم امنیت خود محفوظ نگاه میدارد. بیشتر بحرانهای امروز بشر معاصر به خاطر فاصله گرفتن از خدا و گاهی مبارزه با خداست. بنابراین میتوان گفت از مهمترین ابعاد وجود زن در تامین بهداشت روان خانواده حفظ ایمان خود و خانواده است.

علاوه بر آن رعایت عفاف و پاکدامنی، تحکیم خانواده، اطاعت از همسر و پوشاندن عیوب او، پاسخ به نیازهای طبیعی خانواده توسط زن نیز در ایجاد و تداوم بهداشت روانی خانواده نقش بسزایی دارد که زندگی دنیوی و اخروی انسان را تضمین می‌نماید. علاوه بر آن صبر و بردباری انسان در برابر سختی‌ها و ناملایمات و بداخلاقی‌ها نه تنها از ایمان انسان نشأت می‌گیرد بلکه موجبات آرامش و بهداشت روانی او را نیز فراهم می‌نماید. و پیامدهایی نظیر شادی، امیدواری، عدم قضاوت و بدبینی، عدم نفاق و دو رویی و ... را به همراه خواهد داشت.

## منابع

\*قرآن کریم

## کتاب فارسی

۱. آزادیان، مصطفی، آموزه نجات از دیدگاه علامه طباطبائی: با نگاهی به دیدگاه رایج مسیحیت، چاپ اول، قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، ۱۳۸۵ش
۲. بستان، حسین، جامعه شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ ۵، ۱۳۹۶ش.
۳. بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، دانشنامه جهان اسلام
۴. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ش.
۵. شاملو، سعید، بهداشت روانی، تهران: انتشارات رشد، ۱۳۸۵ش.
۶. شریفی، احمد حسینی، آیین زندگی، اخلاق کاربردی، تهران: معارف، ۱۳۸۷ش.
۷. شهیدی و حمدیه، اصول و مبانی بهداشت روانی، تهران: سمت، ۱۳۸۱ش.
۸. صانعی، سید مهدی، بهداشت روان در اسلام، چ اول، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۲ش.
۹. طاهری، حبیب الله، سری مسائل خانوادگی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۲ش.
۱۰. عمید، حسن، فرهنگ عمید، سه جلدی، تهران: موسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۳ش.
۱۱. عمید، حسن، فرهنگ نامه عمید، چاپ سی و هشتم، تهران: امیرکبیر، ۱۳۹۰ش.
۱۲. عیسی زاده، عیسی، آموزه های قرآنی، قم: موسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۰ش.
۱۳. فتحی، «رابطه احساس امنیت و بهداشت روانی در قرآن، ص ۱۰۳.
۱۴. گنجی، حمزه، بهداشت روانی، تهران: ارسباران، ۱۳۸۰ش.
۱۵. محمدی ری شهری، محمد، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، قم: نشر دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۸۸ش.
۱۶. مصباح یزدی، محمدتقی، مشکات (اخلاق در قرآن)، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، چاپ ۷، ۱۳۹۱ش.
۱۷. مطهری، مرتضی، مساله حجاب، تهران: صدرا، ۱۴۰۰ش.
۱۸. مکارم شیرازی ناصر، پیام امیرالمومنین(ع)، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵ش.

### کتاب عربی

۱۹. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و درر الکلم، قم: دارالحديث، ۱۳۸۳.
۲۰. راغب اصفهانی؛ حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دمشق: دارالعلم، ۱۴۱۲ق.
۲۱. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ق.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول الکافی، تهران: دار الکتب الإسلامیة، ۱۳۶۷ش
۲۳. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، چاپ دوم، بیروت: موسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق.
۲۴. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۶ش

### مقالات

۲۵. یوزباشی، علیرضا؛ نوروزی محمد؛ فتح قریب بیدگلی، روح الله، «بررسی نقش زنان در بهبود بهداشت روانی خانواده اسلامی ایرانی با الهام از زندگی حضرت علی(ع) و فاطمه(س)»، سال هشتم، شماره ۷۷، پاییز ۱۳۹۲ش.